

УДК 371.013

БУКЛОВ Юрій Миколайович,

аспірант кафедри загальної педагогіки

та дошкільної освіти,

Дрогобицький державний педагогічний університет

імені Івана Франка

e-mail: yuramykb@gmail.com

ПРОБЛЕМИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

Розглянуто проблеми патріотичного виховання старших підлітків. Основні з них: відповідність змісту й методів патріотичного виховання віковим і психологічним особливостям школярів; створення національної системи патріотичного виховання учнів; відповідність теоретичних основ патріотичного виховання старших підлітків сучасним вимогам; підвищення ефективності патріотичної роботи в школах; розробка системи стимулювання й самопідготовки учнів до патріотичного виховання.

***Ключові слова:** патріотичне виховання; старші підлітки; позашкільні навчальні заклади; національні цінності; патріотична свідомість.*

Постановка проблеми. Розвиток подій у сучасній Україні потребує актуалізації патріотичного виховання учнів, що зумовлено підвищенням у школярів інтересу до національних та історичних цінностей нашого народу, необхідністю повноцінного формування й розвитку учнів як особистостей і патріотів своєї країни.

Найважливішими проблемами патріотичного виховання, на нашу думку, є використання в загальноосвітніх навчальних закладах змісту й методів патріотичного виховання, які відповідають віковим і психологічним особливостям школярів; створення дієвої національної системи патріотичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл; відповідність теоретичних основ патріотичного виховання старших підлітків сучасним вимогам; підвищення ефективності патріотичної роботи в школах; розробка системи стимулювання й самопідготовки учнів до патріотичного виховання; врахування в роботі з патріотичного виховання індивідуального підходу до школярів.

Нині існує низка суперечностей між суспільною значущістю патріотичного виховання старших підлітків і недостатнім рівнем патріотичного виховання в загальноосвітніх навчальних закладах; необхідністю оптимізації патріотичного виховання учнів 7-9 класів; важливістю патріотичного виховання старших підлітків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Концепції національно-патріотичного виховання молоді, Концепції патріотичного виховання учнівської молоді, Концепції громадського виховання особистості в умовах розвитку української державності, Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді та в інших нормативних документах знайшли відображення вимоги до патріотичного виховання.

Теоретичні основи патріотичного виховання знайшли висвітлення в працях І. Беха, М. Баки, К. Журби, Б. Кобзаря, Ю. Руденка, В. Сухомлинського, та інших. У їхніх працях наголошується, що патріотизм є однією з найважливіших рис кожного громадянина. Він

передбачає любов до Батьківщини, свого народу, рідної землі; сприяння розвитку України як суверенної, правової, демократичної і соціальної держави; готовність відстояти незалежність, захищати її. Будучи інтегрованою якістю особистості, патріотизм охоплює емоційно-моральне й дієве ставлення до себе як патріота, рідної землі, своєї нації, матеріальних та духовних надбань рідного народу.

Дослідження В. Гонського, В. Гуменюка, О. Докукіної, М. Зубалія, А. Мельниченко, Ю. Руденка та інших засвідчують, що нині необхідно виховувати молоде покоління національно свідомими громадянами-патріотами, які здатні забезпечити рідній державі повагу цивілізованого світу.

Мета статті – теоретично обґрунтувати ефективність змісту патріотичного виховання старших підлітків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні цивілізаційні процеси у світі, що мають безпосередній вплив на розвиток України, зокрема події на сході держави, актуалізують проблему патріотичного виховання учнівської молоді. Необхідність її всебічного дослідження пояснюється бурхливим підвищенням у школярів інтересу до патріотичного виховання, національних та історичних цінностей нашого народу, що веде до розвитку й формування учнів як особистостей і патріотів своєї країни.

Проблеми патріотичного виховання учнів досліджували Г. Сковорода, Д. Донцов, М. Драгоманов та інші. На думку Г. Сковороди патріотичне виховання підростаючого покоління має забезпечуватися культуровідповідністю і природовідповідністю. Для філософа головним було здійснення виховання дітей на рідному національному ґрунті, у рідній культурі, у родині [1, с. 495–496].

Український народ зумів зберегти себе на землі завдяки вірності роду і національній ідеї, яка формувала справжніх патріотів, утверджувала українські цінності, що дихали силою, енергією, пафосом життя, стверджував Д. Донцов. Його позиція щодо патріотичного виховання полягає у тому, що кожен народ повинен виховувати творців історії [2, с. 9].

Основними складовими концепції національного виховання М.П. Драгоманова стали етичні побажання «стояти ногами й серцем на Україні, свої голови держати в Європі» [3, с. 170; 4]. Тобто моральне, естетичне й патріотичне виховання молоді передбачало виховання у дітей любові до Батьківщини і рідної мови.

Патріотичне виховання молоді, за Г.М. Сагач, передбачає:

- любов до Батьківщини, рідного краю, української культури, мови, національних свят і традицій; українська ідея й державна незалежність України;
- самопожертва в боротьбі за свободу нації і готовність захищати Вітчизну;
- почуття національної гідності;
- історична пам'ять й громадська національно-патріотична активність;
- пошана до державних та національних символів [5, с. 254].

І.Д. Бех розглядає патріотичне виховання дітей і учнівської молоді «як комплексну, системну та цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, школи, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку щодо захисту національних інтересів, цілісності й незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної і соціальної держави» [6, с. 13].

В.О. Сухомлинський вважав, що «патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, узнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується» [7, с. 131]. Вчений стверджував, що від того, як дитина ставиться до своїх батьків і дідів, залежить її ставлення до Батьківщини.

Виховання учнів на героїчних традиціях минулого і сьогодення свого народу, на думку В.О. Сухомлинського, є основою патріотичного виховання.

Створений Г.Г. Ващенком виховний ідеал українців ґрунтується на тих цінностях, які витримали грізні випробування покоління українців, що найбільше відповідають ментальності народу. Головними серед яких є моральний закон творення Добра й боротьби зі

злом, визнання правди й побудова справедливого ладу. Вчений вважає, що це неможливо здійснити без мети, високого і благородного ідеалу [8]. В основу своїх поглядів на ідеал національно-патріотичного виховання педагог поклав віру в закони Правди й ідеали Добра, «намагання творити і відстоювати добро на землі, плекаючи свої кращі національні традиції» [8, с. 101–139].

Виховна система кожного народу, зокрема українського, як зазначає Г.Г. Ващенко, має бути побудована на патріотичних засадах. Цей природний шлях розвитку людства, може привести його до кращого майбутнього. Він полягає в тому, що кожна нація живе самостійно державним і культурним життям, вільно розвиваючи і виявляючи свої творчі здібності й прагнучи до мирного співробітництва з іншими народами світу. Такі патріотичні засади, зазначає вчений, є основою виховної системи українського народу. Завдання служити Батьківщині – це усвідомлений кожним підлітком особистий обов'язок перед нею, постановка завдань перед собою в тому, що необхідно зробити для неї особисто. Любов до Батьківщини – це свідомість обов'язків перед нею, поєднана з палкою любов'ю до неї, до свого народу. Ці завдання можуть бути здійснені завдяки патріотичному вихованню, тому «молодь необхідно виховувати в пошані до кращих національних традицій, в той же час треба урахувати завдання сучасності»; «знати психічні властивості українців і причини їх невдач»; навчити «служити Богові й Батьківщині» [8, с. 162–173].

К.Д. Ушинський був переконаний у тому, що патріотичне виховання молоді повинно базуватися на любові до Батьківщини, сім'ї, народних традиціях, звичаях. На його думку, «немає людини без любові до батьківщини, і ця любов дає вихованню вірний ключ від серця людини і могутню опору для боротьби з його поганими природними особливостями» [9, с. 89].

М.М. Бака стверджує, що патріотичне виховання – це систематична діяльність органів державної влади і громадських організацій, спрямована на формування у молоді патріотичної свідомості, почуття вірності своїй Вітчизні, готовності до виконання конституційного обов'язку щодо захисту інтересів Батьківщини, а ефективними методами патріотичного виховання учнів є:

- переконання – формування впевненості в суспільній корисності діяльності з підготовки до захисту Вітчизни;
- стимулювання – реалізується в різноманітних формах заохочення та змагання;
- особистий приклад – діяльність вихователя, який має бути взірцем для молоді й повинен забезпечити педагогічні вимоги, вмє дати доручення і перевірити його виконання;
- самопідготовка – процес активного формування і самовдосконалення молодої людини, виховання почуття патріотизму, яке реалізується шляхом самозобов'язання, самостійного навчання та самоконтролю [10].

Основними напрямками патріотичного виховання учнівської молоді, на думку Б.С. Кобзаря, є: «формування моральної переконаності і моральних стосунків; гармонізація взаємовідносин бажаної і реально існуючої моралі; гармонізація взаємовідносин індивіда і суспільства; виховання на героїчних, бойових і трудових традиціях свого народу і його Збройних Сил та на славних традиціях багатовікової історії України» [11, с. 54]. Також, важливим у патріотичному вихованні учнів, на думку вченого, є забезпечення наступності у вихованні в сім'ї, дитячому садку, школі, навчальному закладі; формування гармонійного співвідношення між морально-ціннісними і раціонально-прагматичними сторонами поведінки [11].

Для реалізації мети і завдань патріотичного виховання, зазначає М.Д. Зубалій, необхідно формувати в учнів підліткового віку конкретні якості особистості, що характеризують їхню патріотичну вихованість, а саме: гуманність, яка передбачає систему установок щодо людей, живої природи, виражену в моральних нормах і цінностях, що проявляються у свідомості через переживання, співчуття або радість, які реалізуються в діяльності через акти сприяння, співучасті; активність, що характеризується особливістю внутрішнього стану учня безпосередньо на момент виконання ним будь-якого доручення [12].

У своєму історичному розвитку патріотичне виховання дітей у багатьох країнах світу, за Ю.Д. Руденком, є найефективнішим тоді, коли воно є природним, тобто враховує природу дітей, докільля, має народний, національний характер. На думку вченого «українська ідеологія – це могутній ідейний рушій, двигун інтелектуальної, теоретико-методологічної сфери духовності. Відсутність духовного орієнтира призводить до невизначеності й нечіткості у свідомості, поведінці і діяльності особистості, до безладдя, хаосу, кризи в житті нації, суспільства, держави. Ідеологія спрямовує розвиток духовності, свідомості, визначає орієнтири наукових пошуків» [13, с. 274].

О.І. Вишневський трактує поняття «українець» як:

1. Людину, що належить до свого етносу;
2. Людину, яка усвідомлює себе часткою нації і поділяє з нею її долю;
3. Громадянина своєї держави, а саме України.

За таких умов встановлюється уявний зв'язок ідеї нації і вітчизни-держави, що є ядром патріотизму й політико-правового вияву національної свідомості [14].

Виховання патріотизму в підлітків можливе за умови наповненості його духовним змістом, особистої значущості й щирості з боку дорослих, наголошує К.О. Журба. Патріотичне виховання має здійснюватися у комплексі духовно-ціннісного виховання і передбачає:

1) *національні цінності*: почуття національної гідності, свідомості й ідеалу України; пошану до державних та національних символів і свят, історії і культури країни; повагу до національних цінностей інших народів; готовність до захисту Батьківщини і її незалежності; дбайливе ставлення до національних багатств, рідної природи, зміцнення здоров'я;

2) *громадянські цінності*: толерантність, повагу до власної і чужої гідності; правову захищеність кожного громадянина України, повагу до закону, Конституції, влади; рівноправність усіх членів суспільства незалежно від їхньої національної належності, віросповідання, соціального стану, свободи; соціальну гармонію і справедливість;

3) *родинні цінності*: повагу і любов до батьків, сімейну злагоду і гармонію, духовну спільність; відповідальність батьків, повагу до прав дитини, піклування про кожного члена сім'ї; дотримання національних традицій, любов до рідної мови, домівки; усвідомлення себе рівноправним членом родини, знання своїх коренів, родоводу;

4) *особистісні цінності*: доброзичливість, оптимізм, працьовитість, внутрішню гармонію, творчу активність, самокритичність, шляхетність, добротність, почуття гумору, саморозвиток і самореалізацію, турботу про інтереси родини, громади, країни, формування високих ідеалів і життя за ними [15].

Патріотичне виховання, за О.М. Вацебою, ґрунтується на історії України та національній культурі [16, с. 188]. Яскравим прикладом патріотизму є козацька педагогіка, яка сформувала не одне покоління патріотів України. Велику роль у створенні системи патріотичного виховання внесли братські й січові школи, молодіжні організації «Сокіл», «Січ», «Пласт», результатом функціонування яких було формування особистості з високим почуттям відповідальності перед своїм народом, здатної до здійснення ідеї державності.

Висновки. Патріотичне виховання старших підлітків є таким напрямом виховної діяльності, який пов'язує суспільство, державу з індивідом, включає його у систему суспільних відносин. Це дозволяє охарактеризувати патріотичне виховання як цілеспрямований процес передачі особистості національних цінностей, культури і традицій, спрямований на формування в молоді патріотичних переконань і поведінки, патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до свого рідного краю, української культури, народу, готовності своїми вчинками і діями служити Батьківщині. До змісту патріотичного виховання можна віднести: любов до рідної природи, мужність і сміливість, інтелектуальні здібності, народні традиції, звичаї, громадянську активність.

Список бібліографічних посилань

1. Сковорода Г. Твори у 2-х т. Київ, 1961. Т.2. С. 495–496.
2. Донцов Д. Дух нашої держави. Дрогобич : Відродження, 1991. С. 9.
3. Драгоманов М. П. Вибране. К. : Либідь, 1991. 688 с.

4. Драгоманов М. П. Чудацькі думки про українську національну справу. URL: www.ukrstor.com.
5. Сагач Г. Вибрані твори: в 5 т. Рівне: ДМ, 2006. Т.3 : Ділова риторика: «Добрословіє». 354 с.
6. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / укл. І. Д. Бех, К. І. Чорна. Київ, 2006. 39 с.
7. Сухомлинский В.А. Проблемы воспитания всесторонне развитой личности. Избр. произведения: В 5-ти т. Т.1. Киев: Радянська школа, 1979. С. 57–218.
8. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 190 с.
9. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. Вибр. пед. твори у 4-х т. Т.1. Київ: Радянська школа. 1983. С. 40–109.
10. Бака М. М. Фізичне і військово-патріотичне виховання молоді. навчально-методичний посібник. Київ: Книга пам'яті України, 2004. 464 с.
11. Виховання патріотизму і формування культури міжнаціональних відносин учнів шкіл-інтернатів: методичні рекомендації / укл. Б. С. Кобзар та ін. Київ: ВІПОЛ, 1998. 56 с.
12. Військово-патріотичне виховання допризовників: методичні рекомендації / укл. М. Д. Зубалій. Київ: ІЗМН, 1998. 60 с.
13. Руденко Ю.Д. Основи сучасного українського виховання. Київ: В-во ім. Олени Теліги, 2003. 328 с.
14. Вишневецький О. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси. Львів, 1996. 238 с.
15. Журба К. О. Становлення патріотизму в підлітків у процесі виховання духовності. *Виховання патріотизму у дітей та молоді в сучасних соціально-економічних умовах*: матер. звітної наук.-практ. конф. Київ, 1999. С. 49–51.
16. Вацеба О. М. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1997. 232 с.

References

1. Skovoroda, G. (1961). Works in 2 Vol. Kiev. Vol. 2. 495-496.
2. Dontsov, D. (1991). The spirit of our state. Drohobych: Renaissance. 9
3. Drahomanov, M.P. (1991). Selected Works. Kyiv: Lybid. 688 p.
4. Drahomanov, M.P. Wonderful thoughts about the Ukrainian national affair. Retrieved from www.ukrstor.com.
5. Sagach, G. (2006). Selected works. In 5 Vol. Rivne: DM. Vol 3: Business Rhetoric "Dobrosloviye". 354 p.
6. Patriotic Education Program for Children and Students (2006). In I.D. Bech, K.I. Chorna (Compilers). Kiev. 39 p.
7. Sukhomlinsky, V.A. (1979). Problems of education of a fully developed personality. Selected works: In 5 vol. Vol. 1. Kiev: Soviet school, 57–218.
8. Vaschenko, G.G. (1994). Educational ideal. Poltava: Poltava Writer. 190 p.
9. Ushinsky, K.D. (1983). About the people in public education. Selected pedagogical works in 4 vol. Vol. 1. Kiev: Soviet school. 40–109.
10. Baka, M.M. (2004). Physical and military-patriotic upbringing of youth. tutorial manual. Kiev: Book of memory of Ukraine. 464 p.
11. The education of patriotism and the formation of a culture of inter-ethnic relations among boarding school students: methodological recommendations (1998). In B.S. Kobzar and others (Compilers). Kiev: VIPOL. 56 p.
12. Military-patriotic upbringing of pre-recruits: methodical recommendations (1998). In M.D. Dumb (Compilers) Kyiv: IZMN. 60 p.
13. Rudenko, Yu.D. (2003). Fundamentals of modern Ukrainian education. Kyiv: Olena Teliga Publishing House. 328 p.
14. Vishnevsky, O. (1996). Contemporary Ukrainian Education: Pedagogical Sketches. Lviv. 238 p.
15. Zhurba, K.O. (1999). Formation of patriotism in adolescents in the process of education of spirituality. *The education of patriotism in children and young people in contemporary socio-economic conditions: materials of the report scientific-practical conference*. Kiev. 49–51.
16. Vatsaba, O.M. (1997). Essays on the history of sporting movement in Western Ukraine. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. 232 c.

BUKLOV Yurii,

Postgraduate Student of General Pedagogy
and Preschool Education Department,
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
e-mail: yuramykb@gmail.com

PROBLEMS OF SENIOR TEENAGERS' PATRIOTIC EDUCATION

Abstract. *Political and socio-economical events in modern Ukraine actualize patriotic education of students which is caused by increased students' interest in the national and historical values of our people, necessity to form and develop students as personalities and patriots of their country.*

The most important problems of patriotic education is using the contents and methods of patriotic education in school in accordance with age and psychological peculiarities of students; formation of an efficient national system of patriotic education of students; an accordance of a theoretical basics of patriotic education of senior teenagers with modern requirements; an increase of efficiency of patriotic education in school; the

development of a stimulation and self-preparation system of students to patriotic education; taking into account the students' individual peculiarities in patriotic education.

Social importance of patriotic education of senior students caused a series of arguments due to insufficient level of patriotic education in school; the necessity to optimize patriotic education of 7 to 9 form students; the importance of patriotic education of senior teenagers.

The problem of patriotic education has been extensively studied in recent years, which enabled determination of its urgency, caused by social, psychological, educational and national requirements. The concept and contents of patriotic education have been formulated in the works cited in the article, the essence, structure and components of this education have been defined. The sources allow us to state that the patriotic education of senior teenagers is an important aspect of general education connecting the society, the state with a person, involving him/her in the social relation system.

The patriotic education is a process of transfer of national values, culture and traditions aimed at formation of patriotic persuasions and behavior, conscience, the sense of loyalty, love of motherland, readiness to serve the country.

The content of the patriotic education comprises the love of nature, courage and bravery, intellectual abilities, popular traditions and customs, civic activity.

The modern propaganda, a declarative approach to patriotic education does not help in solving this problem. It is important for teenagers to acquire patriotic feelings to their Motherland, understand the importance of performing their duty to the people.

Key words: *patriotic education; senior teenagers; extracurricular education institutions; national values; patriotic conscience; moral traits; structure of patriotically educated personality.*

*Одержано редакцією 11.01.2018
Прийнято до публікації 26.01.2018*